

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KAHVE İHTİKÂRININ BALIKESİR'E YANSIMALARI

Zeki ÇEVİK^[*]

ÖZ

Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa katılmamasına rağmen uluslar arası ekonomik şartlardan oldukça etkilenmiştir. Birçok gıda maddelerine talep artarken üretim ve ithalat azalmıştır. Savaş sebebiyle devletin bazı gıda mallarına el koyması ve halkın da gereksiz yere stok yapmaya yönelmesi karaborsacılığı tetiklemiştir. Devletin aldığı bazı tedbirler de yetersiz kalmıştır. Bu çalışmada Türk Milleti'nin kültürüne mal olmuş kahve içme alışkanlığı dolayısıyla savaş yıllarında kahve karaborsacılığının Balıkesir'e yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Balıkesir, Kahve.

The Effects of Coffee Black Marketing on Balıkesir During World War II

ABSTRACT

Although Turkey did not take part in World War II, it suffered heavily from international economic conditions. While demand for several foodstuff increased, production and export decreased. Government questioning of many foodstuff due to war and unneeded foodstuff stocking of the population triggered black marketing. Countermeasures taken by the government were mostly insufficient. Within this study effects of coffee black marketing effects on Balıkesir due to coffee drinking, which is an essential part of Turkish culture.

Keywords: World War II, Balıkesir, Coffee.

^[*] Yrd.Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

1.GİRİŞ

Her milletin genel kabul gören bazı alışkanlıkları zamanla ortak kültürel bir öge haline gelir. Mesela Hollanda’da lale yetiştirmek, İtalya’da pizza, spagetti yemek, Fransızların her yemekte şarap içmesi, Rusların votkası, Meksika’nın tekilası, Japonların çay törenleri nasıl ünlü ise Türklerin de dünyada “Türk kahvesi” adıyla ünlenmiş kahve içme alışkanlıkları o kadar ünlüdür.

İlk defa 12. Yüzyılda keşfedilen ve 14. Yüzyılda da keyif verici bir madde olarak kabul gören kahvenin anavatanının Habeşistan olduğu ve oradan dünyaya yayıldığı iddia edilmektedir.(Gürsoy 2005: 19) Keşfi ile ilgili rivayetler değişse de bütün tarihçiler kahvenin dünyaya yayıldığı nokta olan Yemen’e Habeşistan’dan gelmiş olduğunda birleşiyor. Etiyopya platosunda yetişen bu bitkinin Arap Yarımadasına giden deniz yolunu hangi zaman diliminde aştığını bugün bilmediğimiz gibi bu tohumları Arap Yarımadasına getirip dağ yamaçlarına da ekenlerin kim oldukları bilinmemektedir. Bize bu dönem hakkında en güvenilir bilgiyi Abdülkadir İbn Muhammed el-Ceziri’nin, Umdetü’s-safve fihilli’l-kahve başlıklı eseri verir. El-Ceziri’ye göre kahveyi Yemen’e götüren kişi, ez-Zebhani lakabıyla tanınan Cemaleddin Ebu Abdullah Muhammed İbn Said’dir. Yemen’in ticaret limanı Aden’de ikamet ettiği süre boyunca tarikat çevreleriyle yakın ilişki kurmuş ve kahvenin yaygınlaşmasında öncü rol oynamıştır. Büyük bir Sufi cemaatinin üyesi olan Zebhani’nin 1454’de Habeşistan dağlarından getirilen tohumlarla kahve bahçeleri kurduğunu söylenir. Yemen’deki Sufi cemaatleri dışı kapalı tekkeler değildir. Üyelerinin çoğu dinsel toplantılarına ancak normal günlük uğraşları elverdiği ölçüde katılan bir tür boş zaman dervişleridir. Tarikat kuralları sır gibi saklanmadığı için Yemen halkının insanı uyanık tutan bu içecekten tanışması uzun sürmemiştir. Müslümanlar kahveyi çok sevmişler, Hindistan’dan Kuzey Afrika’ya ve Doğu Akdeniz’e kadar her yerde kahve içilir olmuştur.(Birsell 2001: 9)

Kahve 1450 – 1600 yılları arasında Yemen’de ekilmeye başlanır. Kahve ticareti de uzun yıllar Arapların tekelinde kalır. Çünkü Araplar, güneşte iyice kurutulmadıkça ya da suyun içinde kaynatılmadıkça kahve çekirdeklerinin ülke dışına çıkmasına izin vermezler. Böylelikle uzun yıllar boyunca Afrika ve Arabistan’ın dışına hiçbir kahve çekirdeği çıkamaz. Bu durum Yemen’i kahve konusunda rakipsiz kılar.

1450 – 1500 arasında kahve çekirdeği Araplar tarafından Mekke ve Medine’ye getirilmiştir. 1510’da Kahire’deki ilahiyat okulunda okuyan Yemenli öğrenciler dinsel toplantılarında yanlarında getirdikleri kahveyi içiyorlardı. Kahve burada da bir sır olarak kalmadı ve öğrenciler vasıtasıyla kahve tohumları ve çekirdekleri

sayesinde kısa zamanda yayıldı. Mekke’de ulema tepkisine yol açan kahvenin hemen aynı dönemde Kahire sokaklarına taşan bir ilginin odağı haline gelmesi, serbestçe alınıp satılması, bu keyif verici içeceğin aynı zamanda ticari bir tüketim maddesine dönüştüğünün göstergesidir. Burada dikkati çeken bir nokta kahve içmek amacıyla yapılan sohbet toplantılarının, merkezi otoritenin kontrolü dışına çıkarak başladığı sosyalleşme sürecine ulema sınıfının gösterdiği sert tepkidir. Bu yüzden 1511’de Mekke’de yasaklanan kahve neticede yarattığı büyük ticari potansiyel sayesinde devlet hazinesine kattığı zenginliğin koruyucu duvarları ardına sığınarak kendi saltanatını sürdürecektir.(Hattaox 1996: 108)

16. yüzyıl ortalarında İstanbul’a getirilen kahve, o tarihlerden itibaren yüzyıllarca Türk toplumsal ve kültürel hayatında önemli bir yer tutmuştur. Kahve bitkisinin büyüdü dünyasıyla ilk karşılaşan Osmanlılar, Hac ibadeti için Hicaz bölgesine giden hacılardı. Hac kervanlarının izledikleri güzergâhlar ise aynı zamanda kahve alışkanlığının yaygınlaşmasında birinci derecede rol oynamışlardır. Osmanlı dönemi boyunca en çok kullanılan güzergâh, İstanbul – Şam – Mekke bağlantısını sağlayan kervan yolu. Bu güzergâhı izleyen Hac kabilelerinin sosyo – kültürel yapıları bir bakıma kahve alışkanlığının öncelikle hangi toplumsal tabakalar arasında rağbet bulduğu hakkında bize fikir vermektedir. Ağırlıklı olarak Osmanlı orta tabakasını temsil eden esnaf zümresi ile üst tabakayı şekillendiren “kalemîyye” ve “ilmiyye” sınıflarına mensup kişiler, Hac kervanlarının toplumsal profilini somutlaştırmaktadırlar. Ayrıca bu gruba kervan güvenliğini sağlamakla görevli askerleri de katmak gerekir. Bunun dışında Hac mevsimiyle sınırlı kalmayan bir toplumsal hareketliliğin temsilcileri sayabileceğimiz seyyah dervişleri bir diğer önemli toplumsal grup olarak sayabiliriz. 16. yüzyıl başlarında özellikle Kadiri ve Rufai dervişleri, Hicaz ile Anadolu arasındaki kültürel iletişimde söz sahibi olmuşlar: Halveti, Nakşî, Mevlevi dervişleri ise Mısır’dan Balkanlara uzanan geniş coğrafya üzerindeki kültürel dolaşımın başlıca dinamikleri arasında yer almışlardır. Bu açıdan kahve kültürünü İstanbul’a ilk getirenlerin söz konusu zümrelere mensup kişiler olduğunu rahatlıkla varsayabiliriz. Böyle bir tahminin gerçeklik payı yüksektir; çünkü aynı toplumsal grupların daha 15. yüzyılda kahvenin Yemen ve Hicaz bölgelerinde tanınmasına öncülük ettiklerini biliyoruz. (Desmet-Georgon, 1999: 27)

Tarihçi Solakzade’ye göre kahve Sultan I. Selim’in Mısır seferinden sonra 1519 yılında Müslüman tüccarlar tarafından İstanbul’a getirilmiş; ancak bu dönemde oldukça dar bir çevre kahveyi tadabilmiş. Derler ki Anadolu’ya ilk büyük kahve partisi 1543 yılında bir gemi yükü olarak gelmiş ve bunu da ilk olarak Marmara denizi tatmış. Çünkü dönemin şeyhülislamı Ebussuud Efendi kahvenin

Kur'an'da yeri olmadığı ve kömürleşmiş bir nesnenin gıda özelliği ortadan kalkmış olduğundan suyunu içmenin günah olduğu fetvasını vermiş. Tonlarca kahve denize dökülmüş.

Peçevi tarihine göre Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1554 yılında Tahtakale semtinde Halepli Hakem ve Şamlı Şems adında iki Arap kökenli tüccar tarafından açılır. Bu ilk kahvehanenin Tahtakale'de faaliyete geçebilmesinde kuşkusuz yer seçimi bakımından alınan isabetli kararın payı vardır. 16. yüzyılda Tahtakale şehrin başlıca önemli ticaret merkezlerinden birisi olarak dikkati çekmektedir. Bütün yasaklamalara rağmen bu dönemden sonra kahvehaneler yaygınlaşmıştır. Toplumun kendisi bu kurumlara sahip çıkmış ve onları mahalle ölçeğinde yaygınlaştırmıştır. Osmanlı siyasi otoritesi kamu sahasında meydana gelen bu kontrol dışı gelişmeyi ilk defa ne zaman fark etmiştir? Bu soruya cevap ararken Kanuni Sultan Süleyman dönemine daha yakından bakmak gerekir. Çünkü 1520 – 1566 yılları arasında kapsayan bu dönem Osmanlı şehir hayatını belirleyen bütün geleneksel kurumların gelişim süreçlerini tamamladıkları, düşünce ve hayat tarzına ilişkin sosyo – kültürel standartların netleştiği, dolayısıyla şehirli insan tipini ortaya çıkartacak bir mekanizmanın oluştuğunun kesitidir. Ekonomik ve siyasi büyümeye paralel şekilde gözlemlenen bu hareketlilik gündelik hayata katılan bütün toplumsal sınıflar arasındaki kültürel iletişim kanallarını harekete geçirmiş, böylece başta İstanbul merkez olmak üzere imparatorluğun Anadolu ve Balkan şehirlerindeki sosyalleşme süreci hız kazanmıştır. Böylesine birbiri içine geçmiş toplumsal süreçlerin yaşandığı bir dönemde, kahve içme alışkanlığı etrafında oluşan sosyalleşme biçimi ne tür bir yasaklama mantığıyla karşılaşmıştı? Bu konuda Osmanlı ulemasının daha önce Mekke uleması tarafından ortaya konulmuş şer'î kıstasları aynen benimseyerek kendi içinde tutarlı bir yasaklama mantığı geliştirdiği söylenebilir. Kömürleşme derecesinde kavru lan maddelerin insan sağlığına zarar verebileceği konusunda ulemanın vardığı fikir birliği bu mantığın özünü oluşturmaktadır.

1633'te Sultan IV. Murad tarafından konulan şiddetli yasağın hukuki zemini yine bu çevre tarafından hazırlanmıştır. Ancak kahvehaneleri kuşku lu mekânlar olarak değerlendiren siyasi görüşün, 1633 yasağına gelinceye kadar ulema ve saray çevresinde taraftar kazandığını 1574'ten itibaren yaşanan bir dizi toplumsal olayın içinde gözlemlemek mümkündür. Gelibolulu Mustafa Ali'nin kaydettiği olaylara göre 16. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'da artık geçimini kahvehane işleterek kazanan hatırı sayılır bir esnaf tabakasının oluştuğu da bilinmektedir. Ne var ki siyasi otorite tarafından 1583'te kahvehaneler kapatılır. (Işın 2006: 30) Kahve yasağının yanı sıra bu dönemde ayrıca tütün yasağı da başlamıştır. Tütün yasağına

ağırlık verilince kahve yasağı hafiflemiştir. İstanbul'da kahve ticareti iyiden iyiye yaygınlaşmıştır.

Sultan I.İbrahim çağında kahvehaneler yeniden açılır. Bu dönemden sonra çoğalan kahvehaneler öteki yüzyıllarda bu kez de yeniçeri zorbalarının sığındıkları, türlü yolsuzlukların tezgâhlandığı yuvalar haline gelir. Artık her yeniçeri ortasının bir kahvesi vardır. Sultan II. Mahmut 1826 yılında yeniçeri ocağını kapattıktan sonra kahvelere de el atmıştır. Hemen hemen bütün kahvehaneleri toptan yok eder. Daha sonra kalan kahvelere halkın birer dinlenme yeri olması nedeniyle yeniden izin verilir. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kahvelerden kimisi edebiyatçıların, bilim adamlarının, aydınların toplantı yeri haline gelmeye başlar.

Toplumsal alışkanlıklara uygulanan baskı ve yasaklamaların bir sonuç vermediğini kahvehaneler bize bu şekilde göstermiştir. Ancak kahve, tüm bu yasaklamalara rağmen gün geçtikçe gündelik hayata girerek vazgeçilemez alışkanlıklar arasındaki yerini almayı başarmış, hatta zemzem suyu ile rekabet edecek dereceye gelmiştir. Bu şekilde Türk kültüründe son derece önemli bir aşama kaydetmiş bir içecek olan kahvenin bu şöhretini oluşturuncaya kadar verdiği haklı mücadele dikkate değerdir. Önceleri Türk kahvesinin sunuluşu gerçek bir tören havasında olurmuş. Bu tören çekirdek kahvenin kavrulmasından, pişirilip fincanlara konulması ve konuklara ikramına kadar uzun, seyirlik safhaları kapsamaktadır. Gerçek Türk misafirperverliği ve konuğa olan sıcak saygının bir örneğinin teşkil eden bu törenler, günümüzde kız istemeye gidildiğinde kahveyi evlenecek kızın taşınması ve onun taşımadaki ustalığı, ayrıca pişirdiği kahvenin lezzetine kadar ince ayrıntılarda gizlidir. Geçmişte Türkiye'yi ziyaret eden gezginler diplomatik kişiliği olan büyük elçiler ve aileleri hatıralarında Türk kahvesinin bütün özelliklerinden ve bu törenlerden mutlaka söz etmişlerdir. (Gürsoy, 37)

Kimi zaman sufilerin gece ayinlerinde zihni açık ve uyanık tuttuğu için, kimi zaman ise dost sohbetlerini renklendirmek için içilmiştir. Ve kahve, artık gündelik hayatın alışılmış bir parçası olmuştur. Bayan komşular arasında sabah kahveleri başlamış, erkekler de kahvehanelerde bu ortamı yaratmıştır. Kimi güne başlarken aramıştır kahveyi, kimi uyanık kalabilmek için medet ummuştur kahveden. Kimi yemekten sonra ister kahveyi, kimi yorucu zor bir günün ardından. Öyle ki, hala görüçülere gelin adayları kahve ikram eder, önemli konuklar kahvesiz ağırlandı gibi bir yargı gelişmiştir. Çünkü artık “*bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı olduğu*” bir Türk atasözü olarak kabul görmeye başlamıştır. Türk kültürünün en önemli sohbet aracı haline gelmeyi başaran kahve yıllardır bu yerini muhafaza etmektedir.

İnsanın gündelik hayatında bu derecede yer edinmiş bir içecek, savaş zamanı dahi olsa ihtiyaç duyulan temel gıda maddelerinin yanında yer alabiliyor. Bunun açıklaması ister tiryakiliği olsun, ister keyif verici özelliği olsun, ister muhabbet aracı olsun, ister yorgunluk aldığına olan inanç olsun netice itibarıyla kahve her zaman her dönem insanların içmeye ihtiyaç duyduğu bir içecek olmuştur.

İşte Türk kültür hayatında zaruri gıda maddeleri gibi ihtiyaç duyulan kahvenin II. Dünya Savaşı yıllarında sıkıntısı çekilen temel gıda maddeleri gibi ihtikârının önlenmesine ve dağıtımının makul ölçülerde sağlanmasının önlemleri de alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Savaş döneminde Devletin genel olarak ihtikâr meselesinde aldığı önlemlere kısaca değinilerek ağırlıklı olarak Balıkesir’de ki kahve ihtikârının önlenmesine yönelik önlem ve uygulamalar incelenmiştir.

2. SAVAŞ YILLARINDA İHTİKÂR MESELESİ VE ALINAN ÖNLEMLER

İhtikâr, Arapça “hokr” kökünden gelir ve “hakkını yemek, kötü davranmak, kıtlaştırmak, tedavülden çekmek, istiflemek ve vurgunculuk” anlamlarını ifade eder. Terim olarak anlamı ise: “ genelde insanların temel ihtiyaçlarını sömürerek az emekle kolay ve çok kazanç sağlamak; az malla çok para kazanmak veya ticaret malının pahalılaşması gayesiyle stoklayıp piyasaya sürümünü geciktirmektir.” (Pakalın, II, 1983: 521; Kallek 2000: 560) Bu işi yapan kişiye de muhtekir denir. Bugün ise *ihtikâr* yerine *karaborsa* kelimesi kullanılmaktadır. Burada o dönemde kullanılan kelime ve kavramlar esas alınıp kullanılmıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’nın son safhalarına kadar tarafsızlığını koruyarak büyük bir siyasi zafer kazanmıştır. Fakat bu durum Türkiye’yi ekonomik buhrandan kurtarmaya yetmemiştir. Bu dönemde Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin karşılaştıkları en önemli meseleler: Geçim darlığı çeken geniş halk kitlelerinin üretiminin düşüklüğü yanında enflasyonun % 350’ye varan aşırı artışı, kamu gelirlerinin büyük oranda savunma giderlerine harcanması, halkın temel ihtiyaçları arasındaki arz talep dengesinin bozulması, ithalattaki daralma ve hammadde temininde yaşanan büyük sıkıntılardır. (Tezel 1994: 179-181; Boratav 1982: 221-222; Keyder 1990: 92-93)

18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu hükümete olağanüstü yetkiler veriyordu. Ekonomi ve fiyatlar üzerindeki devlet müdahale ve denetim bir ölçüde kaldırılmış, fiyatların bir miktar artması pahasına da olsa mal yokluğunun ve karaborsanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Alınan bütün önlemler

bunu gerçekleştirmekten uzak kaldığı gibi fiyatlar hiç beklenmedik ölçüde yükselirken, karaborsa da olduğu gibi devam etmiştir.(Oktay 1999: 30)

Kanun uygulamada daha çok dar gelirlilerin, emekçi kesimin aleyhine işlemiştir. Tüm önlemlere rağmen pahalılığın önü alınamamış yer yer yiyecek ve giyecek sıkıntıları doğmuştur. Bu da giderek vurgunculuklara yol açmıştır. Kahve ve çayda tekel uygulaması (20 Nisan 1942) da bunlara ilişkin meseleyi tümüyle çözememiştir. Hükümet yiyecek sıkıntısını giderecek önlemleri almak ve dağıtımını düzenlemek için 1941 Şubatında Ticaret Bakanlığı'na bağlı bir İaşe Müsteşarlığı kurmuştur. Kentlerdeki sıkıntıyı giderebilmek için de 1941 – 1942 yıllarında tahıla Toprak Mahsulleri Ofisi'nce el konulması ve ekmek yapımında yalnızca buğday kullanılması kararlaştırılmıştır. (Koçak 2000: 170) Arkasından da pasta ve benzeri unlu mamullerin yapımı yasaklanmıştır. Bu da yeterli olmayınca 13 Ocak 1942'de büyük kentlerde ekmeğin karne ile dağıtılması kararlaştırılmıştır. Ancak ekmeğin karne ile dağıtılması, kıtlığı gidermekle birlikte kimi aksaklıklara ve yolsuzluklara da yol açmıştır.

Saydam Hükümeti tarım ürünleri ve özellikle gıda malları üretimi ve tüketimini dengeleyebilmek ve stok biriktirebilmek için bütün ticari stok ve pazarlanabilir fazlaların kamu kuruluşlarına devredilmesini öngören kararlarla işe başlamıştır. Tacirlerin tahıl, pamuk ve yün stoklarını hükümetçe tespit edilen fiyatlardan kamu kuruluşlarına satmalarını gerektiren koordinasyon kararları ilan edilmiştir. Tahıl yetiştiren büyük çiftçiler ve köylüler de üretimlerinden öz tüketim, tohum ve yem paylarını ayırdıktan sonra geri kalan ürünün tamamını resmi fiyatlardan devlete teslim edeceklerdir. Her köyün hasatı ve devredilmesi gereken ürün miktarı görevlilerce tarlada ve harmanda tespit edilecek ve denetlenecektir.(Turan 1999: 153)

Savaş yıllarında yaygın hale gelen mal kıtlıkları çok sayıda üretici ve aracının karaborsa yoluyla hızla zengin olmasına fırsat yaratmıştır. Bu şekilde büyük kazançlar sağlayan bu kişiler gelir dağılımının yeniden düzenlenmesine, sosyal adaletin sağlanmasına ve yüksek kazanç sahibi olanlardan vergi alınabilmesi için yeni önlemler düşünülmesine yol açmıştır. Buna göre kentlerdeki savaş zenginlerinden Varlık Vergisi, kırsal kesimdeki savaş zenginlerinden ise Toprak Mahsulleri Vergisi alınacaktır. (Güran 1999: 169) Savaşın yarattığı bu sıkıntıları istismar eden istifçilerin şeker, tuz, kibrit, sabun, zeytinyağı gibi zorunlu ihtiyaç maddelerini piyasadan çekerek bunalım yaratmaları hükümeti ihtikâra karşı daha etkili tedbirler almaya yöneltmiştir. 30 Ocak'ta Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişiklikle Adalet Bakanlığı'na gerek gördüğü yerlerde yalnızca Milli Korunma Kanunu ile ilgili davalara bakacak toplu ya da tek hâkimli mahkemeler kurma yetkisi

de verilmiştir. Var olan malı satışa sunmamak, saklamak, kaçırmak, muvazaa yoluyla elden çıkarmak, piyasada darlık yaratacak biçimde sınırlı ellerde toplamak yasaklanmıştır. Cezalar arttırılarak ihtikâr suçlarını işleyenler için bin liradan on bin liraya kadar ağır para cezası ve bir seneden on seneye kadar ağır hapis cezası da getirilmiştir. 20 Mart'ta İstanbul'da ikisi İstanbul yakasında, biri Üsküdar'da olmak üzere üç Milli Korunma Mahkemesi kurulmuştur.

Bütün bu önlemlere karşı hükümet silâhına alınan yaklaşık bir milyon askeri beslemek ve kent merkezlerinin gıda ve giyim gibi temel mal ihtiyaçlarını karşılamakta ciddi güçlüklerle karşılaşmıştır. Ardı sıra yayınlanan kararnamelere adeta meydan okurcasına hızlanan karaborsa ve ihtikâr süreci, hükümetin sıkıntılarını arttırmıştır. Bir yandan temel tüketim mallarında ciddi kıtlıklar içinde kalan geniş halk kitleleri sefaletle itilirken öte yanda büyük vurgunların gerçekleşmesi, yönetici kadronun bazı kesimlerinin tacirler ve büyük toprak ağalarına karşı tavır almalarına yol açmıştır.

Hükümet, almış başını giden bu haksız kazanç elde etme düzenine engel olabilmek adına çok çaba sarf etmiştir. Bazı maddeler üzerinde yersiz fiyat yükselmelerine engel olmak için fiyatları yükseltilen mallara narh koyma kararı almış, fakat bunun öncesinde durumu etraflı bir şekilde tetkik etmeyi, mevcut fiyatlarla, stok miktarlarını, saklanan mal olup olmadığını tespit etmeyi uygun görmüştür.

Vurgunculuk bir komisyon aracılığı ile tespit edilecek, kararlar ise mahkeme yoluyla verilecektir. Bunu öngören kanun 1939 Eylül'ünde kabul edilen "Men'i İhtikâr Kanunu"dur. Kanun savaş dolayısıyla meydana çıkan dünya ekonomik buhranına göre, ülkedeki dengeyi sağlamak için bazı kararlar almak yetkisini hükümete vermiştir. Hükümet bu yetkiyi kullanarak vurgunculuğu önlemek için gerekli kararnameleri çıkarabilecek, karşı koyanlar şiddetle cezalandırılacaklardır. Kanunun yayınlanmasından sonra bütün müesseseler ellerindeki stokları bildiren birer beyanname vermeye mecbur tutulmuşlardır. Bu beyannamede malın cinsi, kaynağı, hangi tarihte alındığı ve maliyet fiyatıyla sigorta primi miktarlarının da gösterilmesi ifade edilmiştir. Bu arada İstanbul Polis Müdürlüğü de dünyadaki savaş durumundan istifade suretiyle vurgunculuk yapmaya kalkışan karaborsacıları takibe başlamıştır. (Ayışığı 1998: 234-265) Savaş yıllarının ağır ekonomik koşullarından yararlanmak isteyen bir kesimin de müthiş kazanç sağladığı tartışılmaz bir gerçektir. Kaynakları dışında olan maddelerin bir kısmının stokları çok az olmakla beraber her madde üzerinde vurgunculuk yapıldığı, stokların gizlenmeye çalışıldığı açıktır. Özellikle karaborsa ve stokçuluk gibi yolların kullanılmasıyla tacirler ve acenteler büyük servetler elde etmişlerdir.(Gûran 156)

Sonuçta tüm bu olumsuz şartlardan etkilenen kesim yine geniş halk kitleleri olmuştur. Üretim artışı ve enflasyonun önlenmesi sağlanamadığından bu olumsuzluğun ortaya çıkardığı sonuçların hafifletilmesi yoluna gidilerek mahallî önlemler arttırılmıştır.

3. İHTİKÂRIN BALIKESİR'E YANSIMASI VE BALIKESİR'DE YAŞANAN KAHVE BUHRANI

II. Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik sonuçları tüm dünyayı etkisi altına alırken, savaşa girmeyerek büyük bir dış politika başarısına ulaşan Türkiye de buna rağmen bu sonuçtan nasibini almıştır.

Türkiye'de savaşa bağlı en büyük ekonomik mesele olan ihtikârın yaşanması; savaş yıllarında temel gıda maddelerinde inanılmaz fahiş fiyat dalgalanmalarına sebep olmuş, bu da halkı karaborsaya ve vurgunculuğa sevk etmiştir. Savaş zamanında halkın ihtiyacı olan temel gıda maddeleri tabii ki de birinci derecede yiyecek bazında ekmek, yağ, tuz, şeker gibi ürünlerdir. Bu dönemde Balıkesir'deki ihtikârın buğday, un ve ekmek fiyat ve uygulamaları açısından Yücel Yiğit'in özgün bir çalışması bulunmaktadır. (Yiğit 2007: 328-346) Fakat bütün bunların yanında savaş dönemi gibi halkın en zor yaşam evresinde bu zaruri ihtiyaçların ötesinde değerlendirilmesi gereken kahvenin Balıkesir bölgesinde bir buhran ortamına yol açması dikkate değer görünmektedir. Biz burada Türkiye'deki ihtikârın Balıkesir bölgesinde kahvede nasıl bir buhran yarattığını ve bu buhranın aşılması için ne gibi çalışmalar yapıldığını incelemeye çalıştık. Özellikle Balıkesir'de yayımlanan Türk Dili Gazetesi 1940 – 42 – 43 – 44 yıllarında bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Öncelikle bu yıllarda Balıkesir'de kahve ihtikârı ele alınıp bunun sebepleri üzerinde durulmuştur.

3.1. 1940 Yılında Balıkesir'de Kahve İhtikârı Üzerine Çalışmalar

Balıkesir şehrinde, savaşın en büyük olumsuz getirisi olan vurgunculuğun yayılması üzerine Balıkesir Valisi Recai Güreli'nin Başkanlığı'nda Belediye Başkanı Naci Kodanoz ve Ticaret Odası Başkanının katılımıyla bir Fiyat Murakabe Komisyonu kurulmuş ve ilk toplantısını 15 Haziran 1940 tarihinde yapmıştır. (Türk Dili Gazetesi, 15 Haziran 1940: 1) Bu komisyon, mahalli fiyatların gözetim altında bulundurulması için bakkaliye, tuhafiyeye, manifatura ve her nevi mensucat, deri, cam, kristal, madeni eşya, mobilya vesaire eşyanın ve gıda maddelerinin fiyatını sık sık muayene ve teftiş edecektir. Satıcılar her malın üzerinde fiyat etiketleri bulunduracaklardır. Bu etiketler üzerindeki fiyatlar normal satış fiyatını aştığı

takdirde derhal Milli Korunma Kanunu'nun öngördüğü şartlar dâhilinde takibata başlanacaktır. Malların fiyatları ancak komisyonun kararı ile değiştirilecektir. Fiyat Murakabe Komisyonu 13 Haziran'dan itibaren Balıkesir'de faaliyete başlamıştır. (a.g.g. 11 Eylül 1940: 1)

Komisyon gümrüklerde aylardan beri bekletilmekte olan 25 bin çuval kahvenin maliyet fiyatlarını belirlemekle göreve başlamıştır. Nihayet Ticaret Vekâleti tarafından tespit edilen fiyatlarla malların ithaline müsaade edilmiştir. Vekâlet bu kahvelerin büyüklüğüne göre fiyat koymuştur. Fiyat Murakabe Komisyonu toplanmış bu kahvelerin perakende satış fiyatlarını kararlaştırmıştır. Komisyon yarı toptancılar için ayrı, perakendeciler için ayrı, kuru kahveciler için ayrı fiyat tespit etmiştir. (a.g.g. 26 İkinci Teşrin 1940: 1)

Bu şekilde kahve satışına çözüm getiren komisyon sonraki günlerde komisyon çalışmalarında sahtekârlığa başvurulması üzerine bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda son günlerde piyasada türeyen sahte kontrolörler meselesi görüşülmüştür. Bazı kimseler Fiyat Murakabe Komisyonu'nun çalışmalarından ve bu teşkilatın piyasayı kontrol edecek çok az memuru bulunmasından faydalanmışlardır. Bu kişiler, kendilerine sahte kontrolör süsü vererek büyük ticarethanelere gitmeye ve bunlardan haklarında ihtikâr takibatı yapacaklarını söyleyerek rüşvet almaya girişmişlerdir. Bu şekilde birkaç olay tespit edilmiştir. Bunun üzerine komisyon bütün piyasaya kendilerine gelecek kontrolörlerden Ticaret Müdürlüğü'nün veya komisyonun kimlik belgelerini sormalarını istemiştir. (a.g.g. 3 Birinci Teşrin 1940: 1)

Yine bu yılda dönemin köşe yazarlarından Kemal Demiray'ın bir yazısında ihtikâr şöyle değerlendirilmiştir: "Muhtekirin nazarında bugün beş kuruş değerindeki şey yarın on, bir hafta sonra da 30 – 35 kuruştur. Çünkü hemen herkes ihtiyaç olan eşyaya kaç kuruş istenirse istensin kapışarak alıyor, hatta bir müddet sonra daha fazla pahalılaşır diye ihtiyacının ötesinde alıyordu". Malın pahalı alınmasının yanında bir de fatura istenmiyordu. Birinci hata kanunu işleyenlere bu durumu haber vermeyerek yardım etmemek, ikinci hata ihtiyaçların fazlasıyla karşılanmaya çalışılması ve talebin çoğalmasındır. Sözün kısası o durumda ihtiyacı kısmak hem şahsi menfaat hem de milli bir vazife olarak görülmelidir.

3.2. 1942 Yılı Balıkesir'de Kahve Tarifeleri

Ticaret Vekâleti'nin Balıkesir'de yoğun kahve talebi üzerine, Balıkesir emrine 300 çuval kahve gönderdiği ve bunların Ziraat Bankası depolarına yerleştirildiği bildirilmiştir. Fiyat Murakabe Komisyonu gelen kahveleri merkez, kaza ve nahiyelere dağıtımını yapmış ve fiyatını da 220 kuruş olarak tespit ederek ilgililere

bildirmiştir. Birkaç gün sonra belediye vasıtasıyla kahve vesikalarının da dağıtılacağını belirtmiştir. (a.g.g. 14 İkinci Kanun 1942: 1)

Bütün bu meselelere çözüm getirilmeye çalışılırken, bunun yanında gelen şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Bu şikâyetler arasında özellikle kahvecilerin yaptığı çay ve kahve satışlarında fiyat yükselişleri vardı. Gazeteye ilan olarak verilen bu şikâyetler gazetenin halkı bilinçlendirmesinin yanında, aynı zamanda meselelere çözüm üretmeye yönelik yaklaşımıyla dönemin komisyonunu haberdar eder nitelikte bulunması açısından da dikkate şayandır.

Bir okurun şikâyetine göre; üç gün evvel yüz paraya verilen çay ve ihlamur beş kuruşa, kahve de yedi kuruşa çıkmıştır. Günden güne değişen bu fiyatlara artık hükümetin daha etkin bir şekilde el koyması için ricada bulunan okurun bu şikâyetine karşılık komisyon olayı ele almıştır. (a.g.g., 27 İkinci Kanun 1942: 1) Zaten bu sıralarda hükümet de kahve ve şekerle narh koyma yolundadır.

Balıkesir'deki kahveciler bunun üzerine üç sınıfa ayrılmıştır. Şehirdeki bazı kahvelerde şeker fiyatlarına yapılan zam üzerine kahve, çay, ihlamur ve emsali gibi meşrubatlara kendi bildiklerine göre zam yaptıkları tespit edilmiştir. Bu tespit üzerine belediye encümen azalarından üç kişilik bir komite kahve ve çay fiyatlarını yeniden tespit ederek ilgili kahvecilere durumu bildirmiştir. (a.g.g. 18 Mart 1942: 1) Bu bildiriden sonra 3 kilodan fazla kahve ve 2 kilodan fazla çayı bulunanlar akşama kadar beyanname vermeye mecbur tutulmuşlardır. Elllerinde çay ve kahve bulunduran ticarethane, mağaza, dükkân, depo, ambar, fabrika ve imalathanelere şube ve komisyoncular kahvenin cinsi ve miktarlarını, bunların buldukları yerleri gösteren bir beyannameyi bir an önce mahallenin en büyük mülkiye amirine bir makbuz mukabilinde vermelerini istemiştir. Baş Vekâlet'ten tebliğ edilen 300 sayılı kararla 19 Mart 1942 Perşembe gününden itibaren her nevi çay fiyatına kiloda 750 kuruş ve her nevi kahve fiyatına kiloda 300 kuruş zam yapılmıştır. Bu suretle konulacak yeni fiyatlarla çay ve kahve satışı serbesttir.

Ankara'da Gümrük ve İnhisarlar Vekili gazetecilere yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “ Kahve ve çayın istihlaki (tüketimi) için yurda sokulmasını ve yurt içinde satılmasını devlet inhisarına alan kanun layihası meclise sunulmak üzere dir. Layiha haline geldikten sonra bu işi İnhisarlar Umum Müdürlüğü yapacaktır. Kahveyi çekirdek halinde, çayı da olduğu gibi kapalı paketler içinde satmak istiyoruz.”(a.g.g. 16 Nisan 1942: 1) Vekil'in bu konuşmasından sonra Balıkesir İnhisarlar Başmüdürlüğü'nden merkez esnafına kahve dağıtılacağı açıklanmıştır. Halka kilosu 551 kuruştan ve serbest olarak satılacağı ilan edilmiştir. (a.g.g. 18 Ağustos 1942: 1)

Aynı ayın içinde bir hafta süreyle Balıkesir’de çekirdek kahve satışı durmuştur. Kahveciler kahvenin kilosunu yedi, yedi buçuk liraya bulabildiklerini ileri sürerek, beş kuruşa verdikleri bir fincan kahveyi 6 – 7 kuruşa kadar çıkarmışlardır. Piyasaya bir an evvel kahve verilmesi hususunda İnhisarlar İdaresi’ni uyarılmışlardır. (a.g.g. 26 Ağustos 1942: 1)

3.3. 1943 Yılı Balıkesir’de Kahve Dağıtımı

Şeker fiyatlarının indirilmiş bulunması sebebiyle kahve ve çay fiyatları da indirilmiştir. Belediye şehirdeki kahveleri yine üç sınıfa ayırmış ve buna göre burarlarda satılan kahve, çay ve diğer meşrubat fiyatları tespit ederek ilgililere bildirmiştir. (a.g.g. 3 Haziran 1943: 1)

Bir diğer habere göre, bu fiyat tespitinden sonra Gönen’de epeydir kahve bulunmayışı sebebiyle kahvecilerin işlemekte oldukları kahveyi yüksek fiyatla karaborsadan temin ettikleri, dolayısıyla da bu durumun halkın zararına işleyerek, kahve fiyatlarının fahiş bir derecede yükselmesi durumunun ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Sekiz kuruşa satılan bir fincan kahve on beş kuruşa çıkmıştır. (a.g.g. 22 Haziran 1943: 1) On beş gün önce İnhisarlar İdaresi’ne 23 çuval kahve geldiği halde henüz dağıtımına başlanmaması kahve buhranının her gün biraz daha artmasına yol açmıştır.

Balıkesir İnhisarlar Başmüdürlüğü’nce 28 Haziran’da kahve dağıtımına başlanacağı açıklanmıştır. İdare şehri dört kısma ayırarak mahallelerde oturan halka hangi günlerde kahve verileceğini bildirmiştir. Buna göre tespit edilen günlerde halk daha evvelden tedarik edeceği karnelerle kahvesini alacaktır. Kahve, şehrin çeşitli yerlerinde bulunan altı ticarethane tarafından ve 150 kuruştan 250 gram olarak verilecektir. (a.g.g., 26 Haziran 1943: 1) Dağıtım işleminin 1 Temmuz’da bitirileceği bildirilmiştir. Görüldüğü gibi Balıkesir merkezde gönderilen kahvelerin ilandan hemen sonra dağıtımı gerçekleştiği halde ilçelerde bu sistem biraz yavaş işliyordu. Bir aylık süreden sonra tekrar kahve dağıtılmasına karar verilmiştir. İnhisarlar İdaresi bu maksatla bir tevzii listesi hazırlamıştır. Buna göre Ağustos ve Eylül aylarına ait olmak üzere hane başına 250 gram kahve verilecektir. Vesikalar mahalle temsilciliklerince dağıtılacaktır. (a.g.g. 28 Ağustos 1943: 1)

Bu karardan sonra iki aylık verilmesi planlanan kahve, bayram sebebiyle fiş karşılığında halka ek olarak 200 gram daha dağıtılacağı haberi verilmiştir. Ayrıca bundan sonra artık mevcut stokların nispetinde halka verilecek kahve miktarının arttırılacağı ifade edilmiştir.

İnhisarlar İdaresi bu haberin hemen sonrasında çeşitli kuru kahvecilere kahve dağıtmıştır. Kahve bu suretle çekilmiş olarak halka satışa sunulacaktır. Kilosu 630 kuruştan olan çekilmiş kahve Mehmet Özgelen, Abdullah Şükrü ticarethanelerinde ve diğer belirlenen yerlerde satılacaktır. (a.g.g. 18 Eylül 1943: 1) Kavrulmuş ve çekilmiş kahve ile birinci nevi çay için hükümetçe yeniden fiyat tespit edilmiş ve yeni fiyattan satılmaya başlanmıştır. Kavrulmuş ve çekilmiş kahvenin perakende fiyatı 750 kuruştur.

Şeker fiyatları bu ayda indirilmiş ve bunun üzerine kahve ve çay fiyatları da indirilmiştir. Belediye şehirdeki kıraathane ve kahveleri yine üç sınıfa ayırmış ve buna göre buralarda satılan kahve, çay ve diğer meşrubat fiyatlarını tespit etmiştir. (a.g.g. 26 Ekim 1943: 1)

3.4. 1944 Yılı Balıkesir’de Kahve Buhranı

1944 yılı vesikalarında, kahvenin piyasada yarattığı buhranın yanında, ihtikâr meselesi had safhaya çıkmış, vurgunculuk önü kesilemez bir hal almıştır. Yeniden bu yola sapanlar hakkında bir takibat başlanmış ve bu kişiler takibat sonucunda yakalanmışlardır.

Çay ve kahve toplayarak başka yerlere götürmek isteyen ve bu suretle Balıkesir’de darlık yaratan çeşitli kimselerin yakalanması devam etmiştir. Akhisar’da bir dernek pazarında kahvecilik yapan biri, şehrimiz bayilerinden topladığı 41 paket çayı Akhisar’a götürüleceği sırada istasyonda yakalanmıştır. Çaylar hemen müsadere edilmiştir. Bundan başka Ege mahallesinden bayi bakkal Mehmet Paydan’ın da tayin edilen fiyatın üstünde kahve sattığı anlaşılmıştır. Mehmet Paydan’ın evinde sakladığı kahveler yapılan aramada meydana çıkarılmıştır. Bu kahveler de hemen müsadere olunmuştur. (a.g.g., 15 İkinci Kanun 1944: 1) Bayilerin fazla kahve ve çay satmalarını ve bu gibi toplayıcıları halkın haber vermesi ısrarla vurgulanmıştır. Şüphesiz ki bu darlığı önleyici en iyi tedbirlerden biri olmuştur.

Bunun üzerine birkaç zamandan beri gazetelere kadar akseden kaçakçılık olayları ve soruşturmaları sebebiyle, İnhisarlar Baş Müdürlüğü inhisar maddelerinin dağıtımını üzerinde bazı önlemler almaya mecbur kaldı. Böylece bayiler eliyle yapılmasında sakıncaları görülen çay ve kahve dağıtımını işinin Belediye İlaş Teşkilatı yardımı ile yapılması kararlaştırıldı. Bu karardan itibaren kahve ile çayın dağıtımını işi şu şekilde düzenlenmiştir:

- 1- Mahalle mümessilleri kahve tevziini Son Kanun, Mart, Mayıs, Temmuz, Eylül, İkinci Teşrin ve çay tevziini de Şubat, Nisan, Ağustos, Birinci Teşrin,

Birinci Kanun aylarının dördüncü gününe kadar inhisarlardan başka bir ilan beklemeyerek mahalle esas kayıtlarına göre çıkaracaktır.

- 2- Dairenden alacakları çay ve kahve vesikaları iki gün zarfında istihkak sahiplerine dağıtılacaktır.
- 3- Tevzi ayının yedinci günü başmüdürlüğe müracaatla vesika tevziatı bitirilecektir.
- 4- Vesikalar mukabilinde sahiplerine tevziatı yaparak ayın on beşine kadar bu vesikaları başmüdürlüğe iade edip hesapları kapatacaklardır.
- 5- Mahalle mümessillerine bu iş için muayyen olan beyiye ücreti verilecektir.
- 6- Kahve istihkakı ev başına şimdilik 2 ayda 500 gram, çay istihkakı ise 100 gramdır.
- 7- Girişilen bu teşebbüs muvaffakiyetle neticelenirse kahvehane işletenlere bundan böyle artık münasip miktarda kahve tevziine başlanacağı bildirilmiştir. (a.g.g. 23 Ocak 1944: 2)

Bundan hemen sonra kahve dağıtımına başlanmıştır. İnhisarlar Başmüdürlüğü'nce kararlaştırıldığına göre kahveler herhangi bir kap ve kâğıda konulmayarak saf çekirdek halinde tartılacak ve bu suretle istihkak sahiplerine verilecektir. Mahalle temsilcileri dağıtma işini birkaç gün içinde tamamlayarak idareye hesap vermek mecburiyetinde olduklarından, istihkak sahiplerinin hemen vakit geçirmeden kahvelerini mahalle temsilcilerinden almaları istenmiştir.

İnhisarlar İdaresi mahalle temsilcilikleri vasıtasıyla kahve dağıtımına başlamıştır. Her eve yarım kilo kahve verilmektedir. Kahvelerin fiyatı altı liradır. İnhisarlar İdaresi'nin tebliğine göre satış yerlerinin alıcılara kahveyi kâğıtsız, saf olarak vermesi gereklidir. Dağıtma işi de bu emre uygun olarak yapılmaktadır. Her mahalle kendi semtindeki bir satış yerinden kahvesini almaktadır.

Kahve ve çayın halka daha iyi bir şekilde dağıtımı hususunda Balıkesir İnhisarlar Başmüdürlüğü'nce yeniden tedbirler alınmıştır. Gazete haberine göre Başmüdürlük her ikisi de hariçten ve çok uzaktan geldiği için tedarikindeki zorluklardan dolayı aksaklıkların hoş görülmesi şartıyla, şimdilik Şubattan itibaren iki ayda bir ev başına Şubatta 100, Nisanda 200 gram hesabıyla bir defasında bir paket, diğer defasında da iki paket çay vereceklerini ifade etmişlerdir. Kahvecileri yine sınıflara ayıran idare, birinci sınıf kahvecilere 3'er kilo, ikinci sınıf kahvecilere 2'şer kilo, üçüncü sınıf kahvecilere de 1'er kilo kahve dağıtılacağı bildirilmiştir.

Kahvecilere ait kahve ve çay dağıtımına (tevziine) ilandan hemen sonra başlanmıştır. (a.g.g. 10 Mart 1944: 1)

İnhisarlar Başmüdürlüğü'nce kahve fişleri hazırlanmış ve bu fişlerin mahalle temsilcileri vasıtasıyla halka dağıtılmasına başlanmıştır.

Belediye Daimi Encümeni, Belediye Reisi İsmail Hakkı Varnalı'nın başkanlığında toplanmış ve bu toplantıda 1944 yılı bütçesi tetkik edilmiştir. Ayrıca kahvecilere İnhisarlar İdaresi tarafından kahve verilmekte olduğu göz önünde tutularak kahve fiyatlarının en fazla on kuruş üzerinden satılması kararlaştırılmıştır. (a.g.g., 18 Nisan 1944: 1)

Bunun üzerine kahve dağıtımına yeniden başlanmış, bu defa aile başına 700 gram kahve dağıtılmıştır. İnhisarlar Müdürlüğü'nün kahve ve çay işini programlı bir düzene koymuş bulunması herkesi sevindirmiştir. Kahve ve çayın intizam dâhilinde verilmesinden dolayı vatandaşlar bir sıkıntı çekmeyeceklerdir. Fakat bütün bu düzenin devamı vesikalar dâhilinde olacaktır. Bu vesikaların kaybolması halinde, eklemek vesikalarında olduğu gibi yerine başkaca vesika verilmeyeceği bildirilmiştir. Bu itibarla kahve ve çay vesikalarının halk tarafından kaybolmayacak bir şekilde saklanması icap etmektedir.

Bu uygulamalardan kısa bir süre sonra kahve ve çayın artık vesikasız dağıtılacağı bildirilmiştir. İnhisarlar Müdürlüğü'nün öngördüğü üzere kahve serbest olarak satılacaktır. Buna bağlı olarak bayilikler tesis edilmiştir. İdarece halkın ihtiyacını karşılayacak miktarda kahve stoku bulundurulduğundan, halk ihtiyacını artık bayilerden rahatlıkla temin etmiştir.

4. SONUÇ

II. Dünya Savaşı tarihin en yıkıcı ve yaygın savaşıydı. Savaşın sonunda Avrupa'da olduğu kadar Türkiye'de de ekonomik manzara oldukça kötüydü. 1945'de sınaî ve zirai üretim 1938'deki düzeyinin yarısının da altına düşmüştü. Fiziki ve insani kayıplar yanında milyonlarca insan evlerinden ve ailelerinden ayrılmıştı. Milyonlarca insan açlıkla karşı karşıyaydı. Problemi daha da kötüleştiren ekonominin kurumsal çerçevesinin ağır şekilde yara almış olmasıydı. Ekonominin yeniden inşası kolay olmayacaktı.

Savaş dönemi gibi insan yaşamının en zor devresinde, savaşın en kötü getirilerinden biri olan ihtikârın temel gıda maddeleri üzerinde yaygınlaşması geniş halk kitlelerini çok zor durumda bırakmış ve ekonomiyi felce uğratmıştır. Bu durum piyasalar üzerinde büyük enflasyonist baskılar oluşturmuş, buna karşılık alınan

bütün önlemler yetersiz kalmıştır. Çıkarılan kanunlar, ya da yapılan çalışmalar sadece günü kurtarmak çabası güden önlemler olmaktan öteye geçememiştir.

Bütün bunlar olurken Balıkesir ilinde böyle bir ortamda kahve üzerinde uygulanan ihtikâr ve bu durumun yarattığı kargaşa Balıkesir yöneticilerini oldukça zor durumda bırakmıştır. Çünkü Balıkesir Valiliği ve Belediyesi savaş zamanı temel gıda maddeleri üzerinde hükümetin, vurgunculuğu önleyici ve halkı bu durumdan kurtarmak adına yapılan çalışmaları daha tam bir düzene koyamamışken, zaruri ihtiyaçların ötesinde değerlendirilmesi gereken kahve meselesiyle karşılaşmışlardır. Bu durumun yarattığı kargaşayı, halkın bu yöndeki ihtiyacını karşılamak ve bir düzene koymak hiç de kolay olmamıştır.

Yükselen kahve fiyatlarına ve Balıkesir’de kahve üzerinde ihtikârın bu kadar yaygınlaşması üzerine 1940 yılında ihtikâra karşı Fiyat Murakabe Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon her türlü fiyat denetimini elinde bulunduracak ve fiyat tespiti yapma yetkisine sahip olacaktı. Bu komisyonun kahve üzerindeki ihtikâra tam anlamıyla bir çözüm getirememesi üzerine kahveciler için ayrı bir komite kurulmuştur. Bu komite kahvecileri sınıflara ayırmış ve hangi kahvecinin ne miktarda, hangi fiyatta satış yapabileceğini de tespit etmiştir. Sonrasında kahve dağıtımını İnhisarlar Umum Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Bu şekilde kahve meselesi oldukça çözüme kavuşmuş ve halk tarafından da takdir edilmiştir. İnhisarlar İdaresi kahve dağıtımının daha düzenli olması için karne usulünü çıkarmış ve bu şekilde gerçekten kahve ihtiyacı ve dağıtımındaki problemler ortadan kalmıştır. Herkes ihtiyacını tespit edilen gram ve fiyat hesabından tedarik ederek kahve buhranını büyük ölçüde azaltmıştır. Savaşın son dönemlerine doğru İnhisarlar İdaresi ortaya çıkan kahve meselesinin Balıkesir’de yarattığı kargaşa ortamının sakinleşmesi üzerine dağıtım işini Belediye İaşe Teşkilatı’na devretmiştir. Belediye de bu işi kendi denetiminde mahalle temsilciliklerine vermiştir.

Sonuç itibariyle, tarih boyunca değişen yaşam biçimlerinde varlığını her zaman koruyan kahve, insanların hayatında ortaya çıktığı günden itibaren aranan bir içecek olmuştur. Savaş döneminin olağanüstü şartlarında dahi bu durum değişmemiştir. Böyle bir durumda Türkiye’nin küçük bir ilinde ihtiyacı kısmak, idarecilerin şahsi ve milli bir görevi olarak değerlendirilse de bu Balıkesir’de kahve ihtikârı meselesine kalıcı bir çözüm getirememiştir.

Ortaya çıkan bu sonuç, Balıkesir halkının kahveye düşkünlüğünün yanı sıra, kahvenin insanları kendine tiryaki eden bir özelliğinin bulunmasıyla da açıklanıp değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ayışığı, M. (1998). “II. Dünya Savaşı Başlarında İstanbul’da İhtikâr Meselesi”, *Genelkurmay Askeri Tarih Semineri, Bildirileri, I*. Ankara: Genelkurmay Yay.
- Birsel, S. (2001). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yay.
- Boratav, K.(1990). *Türkiye’de Devletçilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yay.
- Desmet, H. – Georgeon, G. F. (1996). *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Hattaox, R.S. (1996). *Kahve ve Kahvehaneler, Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu’daki Kökenleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Işın, E. (2006). *Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi, Tanede Saklı Keyif, Kahve*. İstanbul : Yapı Kredi Kültür Sanat Yay.
- Güran, T. (1999). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Gürsoy, D. (2005). *Sohbetin Bahanesi Kahve*. İstanbul: Oğlak Yay.
- Kallek, C. (2000). “İhtikâr”. *TDVİA. (c. XXI)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.
- Keyder, Ç. (1990). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yay.
- Koçak, C. (2000). “Savaş Yıllarında Ekonomik Sorunlar”. *Türkiye Tarihi 4 1908 – 1980.*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Oktay, A. (1999). “Savaş Yıllarında Kent Ekonomisi”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941 – 2000*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. (c. II)*. İstanbul: M.E.B. Yay.
- Tezel, Y. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi,1923-1950*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay..
- Turan, Ş. (1999). *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Dili Gazetesi. Balıkesir. (15 Haziran 1940, 11Eylül 1940, 26 İkinci Teşrin 1940, 3 Birinci Kanun 1940, 14 İkinci Kanun 1942, 27 İkinci Kanun 1942, 18 Mart 1942, 16 Nisan 1942, 18 Ağustos 1942, 26 Ağustos 1942, 3 Haziran 1943, 22 Haziran 1943, 26 Haziran 1943, 28 Ağustos 1943, 18 Eylül 1943, 26-Ekim-1943, 15 İkinci Kanun 1944, 23 Ocak 1944, 10 Mart 1944, 18 Nisan 1944 tarihli nüshalar)
- Yiğit, Y. (2007). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Balıkesir’de Karaborsa: Buğday Un ve Ekmekte Fiyat Hareketleri”. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balıkesir*. Editörler: Bülent Özdemir-Zübeyde Güneş Yağcı, İstanbul: Yeditepe Yay.

